

Länsi-Saksan laatulehtien Suomi-kuva 1955–62

Erkki Teräväinen: Lavastettu rinnakkainelo – Suomen ulkopolitiikka johtavassa länsisaksalaislehdissä. Bibliotheca Historica 76. SKS 2003 Helsinki. 361 s.

■ Erkki Teräväinen on väitöskirjassaan selvittänyt johtavien länsisaksalaislehtien, *Frankfurter Allgemeine Zeitungin*, *Frankfurter Rundschauin*, *Süddeutsche Zeitungin* ja *Die Weltin*, Suomen ulkopolitiikkaa koskenutta kirjoittelua vuosina 1955–62. Painopiste on Suomen ongelmallisissa idänsuhteissa, joilla tunnetusti oli omat heijastumansa Suomen sisäpolitiikkaan (hallitusten poliittiseen koostumukseen, presidentinvaaleihin, jne.).

Mikään muu kansainvälinen kiistakysymys ei vetänyt Suomea kylmän sodan aikana yhtä tiukasti blokkien väliin kuin Saksan-kysymys. Tämä johtui siitä, että huhtikuussa 1948 solmittu Suomen ja Neuvostoliiton yya-sopimus perustui Saksan sotilaalliseen uhkaan. Suomen suhteista Saksaan tuli Suomen idänsuhteille alisteinen ja niistä riippuvainen asia. Kun Saksa vuonna 1949 jaettiin kahdeksi valtioksi, Suomi jäi kahden Saksan loukkuun, josta ei näyttänyt olevan ulospääsyä. Tilanne lukkiutui entisestään, kun Saksan liittotasavalta syksyllä 1955 julisti ns.

Hallsteinin opin, jonka mukaan se piti DDR:n tunnustamista epäystävällisenä tekona, mihin se vastaisi välittömästi katkaisemalla diplomaattiset suhteet.

Saksojen ulkopoliittiset odotukset olivat Suomen suhteen täysin vastakkaiset. DDR toivoi Suomelta samaa, mitä Saksan liittotasavalta sen taholta eniten pelkäsi: Suomi tunnustaisi DDR:n ensimmäisenä ei-kommunistisena maana. Itä-Saksa odotti, että näin tapahtuisi, koska Suomi oli Neuvostoliiton hyvä ystävä, kun taas Länsi-Saksa pelkäsi samaa siksi, että Neuvostoliitto saattaisi mahdollisesti painostaa Suomen tunnustamaan DDR:n.

Jos Suomi oli Saksan liittotasavallan näkökulmasta heikko kohta Hallsteinin opin muodostamassa DDR:n saartorenkkaassa, niin vastaavasti Suomen ulkopoliittisen johdon oli syytä pelätä eniten juuri Saksan liittotasavallan käyttäytymistä. Neuvostoliitto saattoi reagoida siihen mahdollisimman ikävästi vetoamalla yysopimukseen. Saksan-kysymys uhkasi temmata Suomen myrskyn silmään, kun suurvaltojen välinen jännitys kiristyi. Kuten tunnettua, näin tapahtui molempien Berliinin kriisien aikoihin 1958 ja 1961.

Kun on ihmetelty, miksi presidentti Kekkonen pitkin 1960-lukua arvosteli moneen otteeseen erittäin kitkerästi ja osin mauttomastikin Saksan liittotasavallan ulkopoliittikkaa, niin ainakin osaltaan syynä oli se, että hänestä Bonnin liittohallituksen arvaamaton käyttäytyminen oli Suomen ulkopoliitiikan yksi pahimmista riskitekijöistä.

Saksan liittotasavallan asioita Suomessa hoitaneet diplomaatit kokivat tilanteen – jääkiekkotermein ilmaistuna – koko ajan sellaisena, että Neuvostoliiton punakone jyräsi ylivoimapeliä DDR:n puolella. Liittotasavalta istui itse jäähyllä eikä voinut muuta kuin avuttomana katsella vierestä, kuinka sen etuja häikäilemättä loukattiin ja kuinka helposti DDR-pöppö suomalaisiin tarttui.

Teräväisen työ on perusasetelmaltaan tyyppillistä lehdistöhistoriallista tutkimusta, jossa kohteena on lehtien Suomea koskeneen kirjoittelun analyysi. Tehtävänä on arvioida tuon kirjoittelun sisältöä, verrata lehtiä keskenään, pohtia mahdollisia painotuseroja, niiden syitä jne. Kohdelehtiensä tautat Teräväinen on kartoittanut hyvin. Hän on myös selvittänyt tärkeimpien Suomesta kirjoittaneiden länsisaksalaistointajien henkilöllisyyttä ja taustoja.

Teräväinen on tehnyt tulevia lehdistöhistorian tutkijoita varten suurtyön kootessaan luetteloliihteen, johon on kerätty käytännöllisesti katsoen kaikki *Frankfurter Allgemeine Zeitungin* (FAZ) Suomea kokonaan, osittain tai vain maininnallisesti koskeneet kirjoitukset, uutiset, pakinat, valokuvat, pilapiirrookset, jne. Muista lehdistä on luetteloitu poliittiset kirjoitukset ja talouskirjoitukset. Vaikka liite ja sen pohjalta laadittu kappale (s. 29–36) on arvokas, varsinaisessa tutkimuksessa sitä on ollut vaikea hyödyntää. Kirjoitusten määristä ja niiden vaihteluista on hankala tehdä kovin syvälle käyviä sisällöllisiä analyseja.

Päällimmäiseksi havainnok-

si aineistosta jää se, miten paljon Saksan liittotasavallan laatu-lehdissä Suomea itse asiassa noina vuosina käsiteltiin. Vaikka vertailuaineistoa ei muilta ajanjaksoilta ole, voin kohtuullisen ahkerana Saksan joukkotiedotusvälineiden seuraajana väittää, että nykyään Suomea koskevaa uutisointia ja muuta kirjoittelua on selvästi vähemmän kuin viisi vuosikymmentä sitten, vaikka kuulumme Saksan kanssa nykyään samaan poliittiseen unioniin. Suomen politiikassa ei ole enää sellaisia ongelmia, jotka kansainvälisen uutiskynnyksen ylittäisivät.

Tutkimuksen pääkohde on länsisaksalaislehdistön kirjoittelun analysointi oman aikansa historiallista tilannetta ja taustaa vasten. Suurimpana metodisena haasteena Teräväisen työssä onkin epäilemättä lehtikirjoittelun sitominen kylmän sodan ja Neuvostoliiton Saksan- ja Pohjolan-politiikan kehukseen. Tämän kehukseen rakentamiseen Teräväisen olisi kannattanut panostaa hieman enemmän.

Lehtien lisäksi Teräväinen on perehtynyt kummankin maan diplomaattilähteisiin, myöhempään tutkimukseen ja muistelmiin. Diplomaattien hallussa olevaa tietoa toimittajilla ei tietenkään ollut, mutta toisaalta silloisessakin poliittisessa elämässä liikkui enemmän tai vähemmän tosia tietoja kulissientakaisista asioista, joilla lehdissä spekulointiin. Tutkimuksessa olisi voitu hieman systemaattisemmin kysyä, kuinka hyvin toimittajat olivat asioista perillä ja verrata heidän tietämystään arkistolähteistä saatavaan kuvaan.

Myöhempää tutkimus- ja muistelmakirjallisuutta olisi voinut käyttää periaatteessa samalla tavalla, eli verrata lehtien kirjoittelua – kaikkea jälkiviisautta välttämällä – siihen, mitä me tutkimuksen perusteella olemme jälkepäin saaneet selville. Näin Teräväinen on pääasiassa koettanut tehdä. Paikoin esitys on kuitenkin sellaista, että siitä on vaikea erottaa, milloin puhuu saksalaislehden toimittaja, diplomaatti, myöhempi tutkija tai Teräväinen itse.

Tutkimuksen aikarajaus on sinänsä selkeä. Vuonna 1955 kylmän sodan asetelmat muuttuivat ensi kertaa merkittävästi (ns. ensimmäinen liennytykset Stalinin kuoleman jälkeen), Neuvostoliiton uusi Saksanpolitiikka (Saksan liittotasavallan tunnustaminen ja siirtyminen ns. kahden Saksan doktriiniin) ja Saksan liittotasavallan asema länsiliitossa (Nato-jäsenyys, *Bundeswebrin* perustaminen). Nämä muutokset heijastuivat Suomen ja Neuvostoliiton suhteisiin (Porkkalan palauttaminen, yya-sopimuksen ennenaikainen jatkaminen, YK:n ja Pohjoismaiden neuvoston jäsenyys).

Vuonna 1962 Berliinin kriisi oli ohi ja Suomessa Kekkonen valittiin noottikriisin laukeamisen imussa toiselle virkakaudelleen. Siinä välissä olivat ns. toinen Berliinin kriisi 1958 ja yöpakkaset sekä Suomen läntisten kauppasuhteiden jatkuvuuden kannalta merkittävä *Finefta*-ratkaisu (Suomen assosioituminen liitännäisjäsenenä Eftaan keväällä 1961).

Esitys etenee kronologisesti ja on jaettu kuuteen pääluokkaan, joista ensimmäinen kä-

sittelee vuosia 1955–56 (suoja-sää), toinen vuosia 1957–58 (Suomi rauhanomaisen rinnakkaiselon mallimaana), kolmas yöpakkaskriisiä 1958–59, neljäs yöpakkasten ja noottikriisin välistä aikaa 1959–61, mm. kauppapoliittisia ratkaisuja (Suomi ja Efta) ja viides noottikriisiä 1961–62. Viimeisessä luvussa ”Länsisaksalaislehtien Suomi” vedetään tuloksia yhteen. Loppuluvussa, joka on peräti 40 sivua, palataan takaisin jo käsiteltyihin asioihin niin, että syntyy toistoja. Toisaalta siinä esitetään ensimmäisen kerran ja aivan uutena asiana sellaisia tietoja, jotka olisivat olleet tärkeitä, jopa välttämättömiä, kun lehtikirjoittelua analysoidaan.

Tutkimukselle valittu jäsentely toimii kyllä tällaisenaankin, vaikka toinen vaihtoehto, varsinaisten käsittelylukujen rakentaminen sillä tavoin, että jo niissä lehtikirjoittelua olisi analysoitu suhteessa myöhemmän tutkimuksen tuloksiin, muistelmiin ja arkistolähteisiin, ja esitetty tutkimuksen tulokset, olisi ehkä lopulta ollut hedelmällisempi. Ainakin loppuluvussa esiintyviltä runsailta toistoilta olisi vältytty.

Kirjan pääotsikoksi valittu ”Lavastettu rinnakkaiselo” on onnistunut kiteytys länsisaksalaislehtien Suomen ulkopoliittikan kuvasta tutkitulla kaudella. Kielikuvan mukaan Kreml piti Suomea otteessaan puhumalla kauniisti ”rauhanomaisesta rinnakkainelosta” mutta tähtäsi saksalaisten käsitysten mukaan kuitenkin pitemmälle, Suomen muuttamiseen satelliitiksi. Suomalaisilla oli tässä ”lavasteessa” omat pakolliset vuorosanansa, joita he

joutuivat alituisesti toistelemaan.

Teräväisen tutkimustulokset ovat eräiltä osin uusia, jopa yllättäviä. Ensinnäkin näyttää siltä, että länsisaksalaislehdet kirjoittivat 1955–62 Suomen tilanteesta odottamattoman paljon ja kirjoitukset olivat pääosin asiantuntevia ja Suomen asemaa ymmärtäviä.

Toinen yllättävä havainto on se, miten eri tavoin Suomen aseman näkivät Helsingissä olleet länsisaksalaisdiplomaatit. He olivat koko ajan huolissaan siitä, miten DDR:n vaikutusvalta Suomessa kasvoi ja miten Suomesta tuli yhä heikompi lenkki Hallsteinin opin muodostamassa DDR:n saartorenkaassa. Dörte Putensenin tutkimusten mukaan Saksojen välinen kylmä ”pikkusota” oli Suomen maaperällä jo 1950-luvulla jatkuva, ja Suomen ulkoministeriön virkamiehet joutuivat jatkuvasti erotuomareiksi, kun kumpikin osapuoli kävi valittamassa toisen törkeätä käytöstä. Näihin asioihin lehdet puuttuivat Teräväisen tutkimuksen mukaan hyvin harvoin. Jossain määrin yllättävänä voi pitää myös sitä, että tutkittujen lehtien välillä ei näyttänyt olevan juuri mitään eroja, kun ne Suomen asioista kirjoittivat. Kyseiset neljä lehteä olivat tunnetusti hyvinkin eri linjoilla Saksan liittotasavallan sisäpoliittisissa kysymyksissä.

Vallitsevan käsityksen mukaan länsisaksalaislehdistö suhtautui erittäin kriittisesti presidentti Kekkoeseen ja hänen ulkopoliittikkaansa. Omat 1960-luvun loppupuolta ja 1970-luvun alkua koskevat tutkimukseni osoittavat, että epä-

luulo oli molemminpuolista, ja länsisaksalaiset käyttivät Suomessa tietolähteinään pääasiassa Kekkonen vastustajia ja arvostelijoita. Presidentin melko sumeilemattomat hyökkäilyt Saksan liittotasavaltaa vastaan ja toisaalta Länsi-Saksassa esitetyt syytökset Suomen suomettumisesta loivat kireän ilmapiirin maiden suhteisiin. Teräväisen tutkimuskaudella tästä ei ollut vielä tietoakaan, vaan länsisaksalaislehdet näyttivät luottavan Kekkoseen ja pitivät hänen politiikkaansa vaikeassa tilanteessa pääosin onnistuneena. Suomea kuvattiin lähinnä uhriksi, joka oli ilman omaa syytään joutunut suurvaltanaapurinsa mielivaltaiseksi kohteeksi.

Tutkimuksen asetelma on metodisesti haastava, mutta Teräväinen on selvinnyt tehtävästään hyvin. Hänen väitöskirjansa on tervetullut lisä tähän mennessä melko köyhään Suomen ja Saksan liittotasavallan suhteiden tutkimukseen. Suomen kansainvälistä asemaa kylmän sodan vuosina on tähänastisessa tutkimuksessa kaiken kaikkiaan vielä aivan liian vähän selvitelty läntisestä näkökulmasta. Työssä valotetaan ansiokkaasti Länsi-Saksan yleiseen mielipiteeseen vaikuttaneiden lehtien arvioita Suomen vaikeasta asemasta ”karhun naapurina”.

Seppo Hentilä